

EIGEN BOMEN EERST

TEKST **ROB BUITER** FOTOGRAFIE **ROGER CREMERS**

● NEDERLAND EN BELGIË

O

ONZE BOSSEN HERBERGEN
NAUWELIJKS NOG INHEEMSE
BOMEN, STELT ONDERZOEKER
BERT MAES VAST. 'NATUUR-
BEHEERDERS ZOUDEN WAT
VAKER OP HUN HANDEN
MOETEN ZITTEN.'

Dertig jaar geleden vroeg het Nederlandse ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij aan boscoloog Bert Maes hoe het nu precies zat: hoeveel inheemse boomsoorten staan er eigenlijk in de Nederlandse bossen? Na een eerste rapport, dat tot zijn verdriet uiteindelijk in een bureaula van het ministerie verdween, liet de vraag hem niet meer los. Maes bleef de verschillende bomen in de Nederlandse en later ook Vlaamse bossen turven. Na dertig jaar komt hij in zijn *Atlas van wilde bomen en struiken in Nederland en Vlaanderen* tot een ontvullende conclusie.

De vraag lijkt niet zo moeilijk: hoeveel bomen staan er van welke soorten? Tegenwoordig is toch elke plant en elk dier wel zo'n beetje in kaart gebracht?!

'Dat zou je misschien denken, maar in de praktijk hebben biologen nogal eens een blinde vlek voor bomen. De reuzen op wier schouders wij staan, zoals de natuurbeschermers Jac. P. Thijsse of Victor Westhoff, waren niet zo geïnteresseerd in bomen. Die bomen waren toch allemaal aangeplant, dachten ze. Waar de kruiden dus heel gedetailleerd zijn onderzocht, zijn bomen lange tijd een ondergeschoven kindje gebleven. Die vraag van het ministerie uit 1991 was dus niet zo makkelijk te beantwoorden. Samen met mijn collega René van Loon stapte ik als eenoog in een land der blinden.'

‘In de 18de en 19de eeuw gaat het hard, met de aanplant van timmerhout voor gebouwen en schepen. Om in de 20ste eeuw te eindigen met enorme plantages vol uitheems naaldhout, die onder meer dienden als stutpalen voor de mijnbouw.’

Wanneer je wilt weten welke bomen inheems zijn, moet je natuurlijk terug in de tijd. Tot hoe ver keken jullie terug?

‘Wat je de ‘inheemse’ natuur van de Lage Landen zou kunnen noemen, is min of meer ontstaan in het Atlanticum. Dat is de periode van grofweg negen- tot zesduizend jaar terug, na de laatste ijstijd. Dat is tevens de periode dat hier de eerste landbouw ontstond en er dus ook ontbossing op gang kwam. Voor ons onderzoek hebben we heel specifiek de periode rond 1850 als uitgangspunt genomen. Op de gedetailleerde topografische kaart uit die tijd kun je de oude bossen terugvinden. Die kun je vervolgens in het heden weer opzoeken om te zien wat er nog van over is. Daarnaast zijn de oudste eiken genetisch onderzocht. Zo is heel nauwkeurig de migratie van eiken uit zuidelijk Europa, vanaf tienduizend jaar terug, te traceren.’

Als eerdere plantkundigen veronderstelden dat ‘alle bossen toch zijn aangeplant’, dan moet dat in de archieven terug te vinden zijn.

‘Dat klopt! Voor een belangrijk deel hadden die oude botanici natuurlijk ook gelijk. Behalve in de bossen hebben we daarom ook in de archieven van bijvoorbeeld het Nederlandse Staatsbosbeheer gezocht en op de beroemde Ferrariskaarten [topografische kaarten uit de periode van de Oostenrijkse Nederlanden, RB], die in Vlaanderen tot in de achttiende eeuw teruggaan. En ook de archeologie doet een duit in het zakje. Zo zijn bij opgravingen vijfduizend jaar oude pitjes van wilde peren gevonden, waarmee de wilde peer voor ons een inheemse boom is. In eerste instantie hadden we ook de zoete kers als inheemse boom op onze lijsten staan, maar omdat er nog nooit een kersenpit uit opgravingen is opgedoken, hebben we die van onze lijst geschrapt. De zoete kers is latere import, denken wij. Bovendien kunnen houten gebouwen en producten iets vertellen over bomen uit een bepaalde tijd. Maar dan zie je dus ook die aanplant duidelijk terugkomen. Vanaf de zestiende eeuw komt het voorzichtig op gang. In de achttiende en negentiende eeuw gaat het hard, met de aanplant van timmerhout voor gebouwen en schepen. Om in de twintigste eeuw te eindigen met enorme plantages vol uitheems naaldhout, die onder meer dienden als stutpalen voor de mijnbouw.’

Hoe is de situatie nu? Hoeveel bomen zijn exoten en hoeveel nog ‘origineel’?

‘In onze lijst komen we uit op ongeveer 97 procent uitheems tegenover drie procent inheemse wilde bomen in de Lage Landen. En dan verdwijnen er tot op de dag van vandaag nog steeds inheemse bomen. Je kunt bijna dagelijks lezen over uitstervende korhoenders of eikelmuisen, maar wie realiseert zich dat ook de wilde appel, de wilde roos, originele meidoorns en de ruwe iep op uitsterven staan? De originele wollige sneeuwbal, een struik, is al verdwenen. En de grove dennen die we nog hebben, zijn ook allemaal import. Al met al staat 42 procent van de bomen op de Europese rode lijst van bedreigde soorten!’

Is de situatie in Vlaanderen gelijk aan die in Nederland?

‘In grote lijnen is het beeld gelijk, al is de situatie vooral in de kustduinen van België wel iets beter dan bij ons. De duinen zijn in België iets meer versnipperd en ook meer bebouwd dan in Nederland, maar de duinbossen en struwelen worden er wel beter beheerd, met explicietere aandacht van de provincies voor het behoud van wilde bomen en struiken.’

Nog maar drie procent inheemse bomen: dat lijkt me een alarmbel die keihard klinkt in de wereld van het natuurbeheer?

‘Was dat maar waar! Mensen halen nog steeds hun schouders op. Toen in 2006 de oudst bekende nog originele grove den bij Wolfheze door een storm werd geveld, wilden we daar graag dennenappels van verzamelen. Let wel: dat was een boom van meer dan vierhonderd jaar oud, dus waardevol genetisch materiaal. Maar wat denk je? De beheerder wilde er niets van weten. Ik durf nu wel toe te geven dat we toen clandestien alsnog wat dennenappels hebben verzameld en nog vier boompjes met de oude, waardevolle genen hebben opgekweekt.’

Is dat onwil of onwetendheid?

‘Het is vooral een kwestie van andere prioriteiten, ben ik bang. In het bosbeheer denkt men nog steeds te veel in de termen van de bosbouwer. Het gaat om zaken als aanplant, oogst en dunning, om

gecontroleerde begrazing en verjonging. In plaats van eerst eens goed te analyseren wat de samenstelling en ecologie van een bos precies voorstellen, springen beheerders veel te snel in de doe-stand. Toen er in het Savelsbos, het prachtige oude lindebos bij Maastricht, bosuitbreiding kwam, werden daar zilversparren en Turkse hazelaars geplant. Een van de laatste en mooiste oude bossen in Nederland! Alsof je een beschadigde *Nachtwacht* gaat restaureren met verf van de Gamma! Dan wil je de beheerders toeschreeuwen: blijf eerst eens even op je handen zitten en analyseer heel goed wat je hebt vóór je gaat handelen.'

Wat zijn de schrijnendste voorbeelden van 'vreemde bomen' voor een bosbeschermer?

'Recent zijn in een oud essen-, elzen- en iepenhak-houtbos in het Langbroeker Weteringgebied – een Natura 2000-gebied in de provincie Utrecht – bij wijze van 'herstel' esdoorns en linden geplant. Dat doet mij als bomenonderzoeker dubbel pijn! Beide soorten komen daar van nature niet voor, én de gebruikte esdoorns zijn zeer invasief. Mochten de beheerders op enig moment tot een beter inzicht komen, dan krijg je ze ook niet zomaar weg. Dit soort 'ongelukken' zou je vooral moeten voorkomen met een adequaat beheerplan. Natura 2000 vereist dat ook. Maar op heel veel plekken zie je dat alsnog fout gaan. Zo worden op het Plateau van Vaals, op zo'n driehonderd meter hoogte, fladderiepen geplant, bomen van natte rivier- en beekoevers! En in het zeldzame hardhoutoobos Zelderse Driessen, in Noord-Limburg, werden recent grote aantallen vreemde esdoorns en zomerlinden geplant. De lijst is eindeloos.'

Maakt het echt zo enorm veel uit: de ene of de andere boom?

'Een inheemse boom die uitsterft is niet minder erg dan een eikelmuis of een orchidee die uit ons land verdwijnt. Misschien is het juist wel erger. Bij een inheemse boom hoort een evenwichtige chemie van de bodem: een hele gemeenschap van gunstige schimmels in de grond, van planten en insecten die bij die boom horen. Verdwijnt er een inheemse boom, dan verdwijnt daarmee een complete leefgemeenschap. Dus ja, het maakt uit of je de ene of de andere esdoorn plant. Ik heb meegemaakt dat in een Natura 2000-bos esdoorns werden geplant, maar in plaats van te kijken naar de juiste, eigen esdoorns, werd er een ratjetoe van bomen uit diverse genetische bronnen gebruikt. Natura 2000 is een geweldig concept om planten en dieren te beschermen, maar we lijken de bomen vergeten.'

De Nederlandse overheid wil bijna veertig-duizend hectare extra bos aanplanten, vooral om zo veel mogelijk koolstof vast te leggen.

'Ik denk dat dat eerder een deel van het probleem is dan een oplossing. We moeten ons realiseren dat

'In het Savelsbos werden zilversparren en Turkse hazelaars geplant. Alsof je een beschadigde *Nachtwacht* gaat restaureren met verf van de Gamma!'

een boom veel meer is dan een opslagvat van koolstof. Je moet evenzeer naar de waarde voor de biodiversiteit kijken. Ook het argument dat we vooral bomen uit Zuid-Europa moeten gebruiken, omdat het klimaat verandert, gaat volgens mij niet op. Inheemse wilde bomen zijn al héél lang bestand geweest tegen de wisselende elementen. Als je 'klimaatbestendige' bomen zoekt, zoek dan eerst en vooral in het wilde inheemse bestand.'

Op Spitsbergen liggen van zo'n beetje alle bekende planten zaden opgeslagen in de permafrost. Dan kan het toch altijd weer goed komen als het inzicht uiteindelijk een keer indaalt?

'Helaas kun je van bijvoorbeeld landbouwgewassen wel zaden bewaren in die 'natuurlijke vrieskast', maar bij bijvoorbeeld eikels en beukennotjes werkt dat niet. Die moet je in een levend archief bewaren. In het Roggebotzand, een bos in Flevoland, heeft Staatsbosbeheer zo'n levende genenbank met verschillende genetische variëteiten van zeventig verschillende boom- en struiksoorten. In mijn eigen achtertuin van ons middeleeuwse huis in Utrecht heb ik ook zo'n archiefje gemaakt. Uiteindelijk is mijn motivatie dat ik niet wil dat er aan het eind van deze eeuw nog Nederlandse biologen opgroeien zonder benul van originele, oude bossen.'

Die drie procent inheemse wilde bomen die er nog zijn, waar moeten we die zoeken?

'De beekdalen in de Vlaamse Ardennen zijn nog heel waardevol, net als het Savelsbos in Zuid-Limburg en de Malebossen op de Veluwe. In het Meerdaalwoud bij Leuven vind je nog de grootste populatie wilde appels van de Lage Landen. Echt 'oerwoud', dus ongestoord bos, hebben we in onze contreien niet meer. Binnen Europa moet je daarvoor naar Polen, Bulgarije of Roemenië. Maar ook daar worden de laatste beukenwouden doodleuk opgeofferd voor meubelhout van de IKEA. Het is niet alleen een Nederlands of Belgisch probleem. In heel Europa moeten we ons veel bewuster worden van de waarde van bomen.' □

Wetenschapsjournalist **Rob Buiter** maakte voor dit tijdschrift eerder verhalen over onder meer lichtvervuiling (10-2020) en burgerwetenschap (08-2021).